

obrazy v době Přemyslovců

Ústav dějin umění AV ČR, v. v. i. pořádá odborné kolokvium věnované epoše zrodu výtvarné tradice ve střední Evropě *Obrazy v době Přemyslovců*. V přemyslovském období se na našem území objevují a postupně etablojí základní obrazové typy a struktury jako architektonické a později i volné sochařství, nástěnná malba, iluminovaný rukopis, relikviář ve formě sochy či zlatnického díla, umělecky ztvárněné liturgické náčiní nebo obrazy/otisky na mincích, pečetích či dlažbě. Kolokvium se zaměří na proměny obrazu s ohledem na historický, církevně historický i sociokulturní kontext a komunikační roli v rámci mocenské reprezentace či liturgie a kultu. Stranou nezůstanou ani otázky po vlastním výtvarném charakteru vizuálních forem, speciální ikonografická problematika či témata související s konkrétní funkcí a používáním dochovaných artefaktů.

STŘEDA 11. 5. 2022

10:00–12:50

DOPOLEDNE

JAN KLÍPA

*Od kolbiště národů po křížovatku kultur:
150 let psaní o „románském“ umění v Čechách
a na Moravě*

Po vyhraněných pohledech, podmíněných nacionalistickým potýkáním rodící se uměleckohistorické vědy v mnohonárodnostní monarchii pozdního 19. století, se románskému umění v Čechách a na Moravě dostalo pozornosti ze strany formalistických dějin umění v první půli století 20. Metoda vídeňské školy prokázala svoji platnost na úkolech klasifikace materiálu, k němuž leckdy chybí jakékoli upřesňující údaje, na své limity však narážela tam, kde z torzálně dochovaného fondu potřebovala vystavět obraz nepřetržitého lineárního vývoje. Během období státního socialismu lze vedle kvantitativně i kvalitativně se prohlubujícího poznání památek románského umění vysledovat dvě dominantní tendence: Jednak vzrůstající zájem o ikonografii a sociální kontext, a jednak znovuoživený důraz na českost tuzemského umění raného středověku – tentokrát méně etnicky, jako spíše státoprávně založenou. Poslední syntéza českého a moravského románského umění (Merhautová-Třeštík 1984) sleduje vývoj umění na pozadí vývoje české státnosti, vrcholící ve 12. století „výtvarným uměním ve sjednoceném státě“, a zároveň vědomě upozaduje „abstraktní ideové představy“ – tedy fakt, že tehdejší umění má ve své převažující většině náboženský charakter a funkčně souvisí s provozováním křesťanského kultu. Na tyto otázky se mohlo bádání systematictěji zaměřit až po roce 1989; na rozdíl od řady středoevropských národních historiografií nicméně dosud nedospělo k nové syntéze.

KLÁRA BENEŠOVSKÁ

Znojmo – obraz města. Od velko- /staro- moravského hradiště ke gotickému městu

Východiskem příspěvku je nejstarší vyobrazení města Znojma ve Znojenské právní knize z roku 1523, na němž jsou zachycena a zdůrazněna v zajímavé zkrat-

ce hlavní místa, odpovídající rozhodujícím kapitolám v dějinách Znojma od 9. do počátku 14. století. Prostřednictvím vedut a půdorysů (s přihlédnutím k novým archeologickým nálezům) bude analyzována topografie města od jeho velko- /staro- moravských počátků ke královskému městu, budovanému jakožto jedna z pevných opor knížecí a královské moci na jižní hranici Moravy. V komparaci s dalšími přemyslovskými fundacemi měst v českých zemích 13. století bude upozorněno na obecné i jedinečné v obrazu-portrétu tohoto města nad řekou Dyjí.

PETR MACEK

Vyšehradská trikoncha

Revizní výzkum stavby zařaditelné do doby mezi sklonek 10. století a 80. léta 11. století (Nechvátal-Varadzin 2011) narušil naše zažitě představy v řadě aspektů. Příspěvek se zamýšlí nad tímto unikátním objektem vyznačujícím se mimo jiné minimem relevantních dat. Po vytýčení zřejmých skutečností následně zkoumá možnosti rámcové rekonstrukce a s tím související možnosti vztahů k našemu i širšímu evropskému prostředí.

KLÁRA FLEKOVÁ

Obraz císaře Nerona na románské dlažbě

Důvod přítomnosti vyobrazení císaře Nerona na románských dlaždicích vyšehradského typu budí pozornost již od okamžiku jejich objevu na sklonku 19. století. Ačkoliv jednoznačná interpretace není v současné době zřejmě možná, díky analýze okolností nálezu jednotlivých dlaždic s tímto motivem lze alespoň upozornit na skutečnosti, které odporují tradičnímu výkladu. Je to zejména vnímání podlah s dlaždicemi vyšehradského typu jako způsobu dláždění podle pevně daného vzorce, v němž byly dlaždice s jednotlivými symboly pravidelně střídány, a toto střídání pak mělo mít hlubší význam. Příspěvek upozorňuje na značné nepravdivosti, jež jsou doloženy archeologickými výzkumy a naznačuje, co to může znamenat pro možnosti lepšího porozumění motivu Nerona na románské dlažbě.

14:00–18:00

ODPOLEDNE

DAVID KALHOUS

Obraz církve v pragmatických písemnostech do roku 1278

Dějiny církve obvykle sledujeme jen prostřednictvím dílčích zmínek o jednotlivých církevních institucích. To však vede k tomu, že přicházíme jak o širší kontext např. v podobě vzájemných vazeb mezi nimi, tak postrádáme představu o reprezentativnosti našich zpráv a dynamice naší informovanosti. Proto byly všechny zmínky o církevních institucích v českých zemích do roku 1278 sestaveny do přehledné tabulky, která kromě roční datace a spojení s konkrétním decéniem zahrnuje vydavatele listiny, roli, kterou daná církevní instituce v příslušném dokumentu sehrála a přesnou citaci; podařilo-li se zjistit, uvedena jsou i patrocina. Tato zdánlivá hrstka údajů – ve skutečnosti takřka 4.000 záznamů – již umožňuje analyticky postihnout dynamiku naší informovanosti, stejně jako nerovné rozložení informací v prostoru, což bude primárním cílem našeho příspěvku. Druhým cílem bude podívat se na uvedený soubor z hlediska obsahu písemností a postihnout hlavní skupiny problémů, které jsou v těchto listinách řešeny.

PETR KUBÍN

Liturgie v době přemyslovské očima českých pramenů

Liturgie, křesťanská bohoslužba, se do českých zemí dostala v době, kdy už opustila svou původní antickou podobu společné oslavy kněze a lidu s aktivní účastí laiků a stala se spíše soukromou zbožností celebranta. Shromáždění lidu se nyní v bázní účastnilo mysterium tremendum, kněží u oltáře už byli otočení zády k lidu, mešní kánon se četl potichu, eucharistie se přijímala jen velmi zřídka. Tento stav byl v českých zemích chápán jako samozřejmý, jednou provždy daný, což dokládají české prameny, a to jak narativní, tak liturgické a hagiografické.

MILENA BRAVERMANNOVÁ

Luxusní textilie z 12. a 13. století nacházející se na území Čech a Moravy

V období 12. a 13. století se v českých zemích zhotovovaly pouze lněné a vlněné textilie, nešlo tedy o luxusní výrobky. Honosné textilie, které využívala rodina panovníka, okruh kolem něj a vyšší církevní hodnostáři, tedy byly importované. Jednalo se především o vzorované výrobky z hedvábí vytkávané kovovými nitěmi, které se zhotovovaly na progresivním zařízení, tzv. tažném tkalcovském stavu. Naprosto ojedinělý soubor těchto předmětů pochází z archeologických nálezových situací na Pražském hradě. Textilie byly vyzvednuty v průběhu 20. století, většinou se jedná o pohřební výbavy českých panovníků, jejich rodinných příslušníků a církevních hodnostářů. Samostatnou kolekcí jsou relikviářové tkaniny vyzvednuté z tumb českých světců. Kolekce je datována do širokého časového období od 10. do 18. století a čítá zhruba 270 položek. Do románského období spadá jenom jejich část, váže se však k pohřebním výbavám některých panovníků a všem pražským biskupům. Mimo Pražský hrad se luxusní textilie dochovaly jenom ojediněle.

PAVOL ČERNÝ

Antické, orientální a byzantské vlivy a jejich reflexe na denárových zobrazeních z českých zemí 11. a 12. století

Referát bude zaměřen na výskyt motivů antického, orientálního či zejména byzantského původu na denárových ražbách českých zemí 11. a 12. století, a to především z hlediska motivického, respektive ikonografického. Zvolené časové vymezení je podmíněno skutečností, že tento fenomén se ještě neuplatňuje na nejstarších českých mincích 10. století, stejně jako mizí náhle u nového typu brakteátů, objevujících se u nás v následujícím 13. století. Vzhledem k mimořádně početnému zastoupení těchto případů na českých a moravských denárech vymezené doby, bude zde prezentován jen jejich reprezentativní výběr, zpracovaný i na základě komparací s analogickými a soudobými zjevy v některých zemích střední Evropy. Závěrem bude učiněn pokus o objasnění některých nově se otevírajících problémů umění českých zemí vrcholně románské doby, jako je například nápadná diskrepance mezi výskytem vlivů ze zmíněných oblastí, doložených na denárových zobrazeních

v překvapivě velkém počtu na jedné straně a naopak s nápadnou kvantitativní skromností u jiných památek výtvarných umění (malba knižní a nástěnná, plastika...) na straně druhé.

ROMAN ZAORAL

Obrazové motivy na českých denárech 12. století v evropských souvislostech

Příspěvek, který je zaměřen na období první poloviny 12. století, kdy románská mincovní glyptika dosáhla v Čechách svého vrcholu, sleduje dva cíle. V první řadě jde o to, doložit na konkrétních příkladech širokou škálu obrazových motivů a zařadit je do širších západoevropských souvislostí. Druhým problémem je otázka transferu obrazových motivů z Čech do bavorských a rakouských mincoven. Dosud nebylo zkoumáno, jak tato výměna probíhala. Zdá se, že důležitou úlohu v tom sehráli řezači kolků, kteří působili ve zlatnických a stříbrnických dílnách. Zřetelnou podobnost v mincovních obrazech 12. století lze doložit na příkladu denárového, respektive fenikového typu, který zobrazuje antického hrdinu Herkula v boji s nemejským lvem. Dokonalý obraz na denáru z pražské mincovny, ražený na mnohem menším střížku než jihoněmecké duté feniky, vznikl podle dosavadních znalostí někdy v letech 1120–1125, tedy o 5–10 let dříve, než mince s týmž obrazem v Řezně a Neunkirchenu, a o 15–20 let dříve, než ražba v Krakově. Tvarové i detailní shody motivů jsou pozoruhodně dalekosáhlé. Uvedený příklad vede k úvahám o použití stejných punců, respektive vylepšení punců nebo razidla v několika mincovnách. Klíčem k řešení této otázky je přesnější znalost mincovní typologie a chronologie.

ČTVRTEK 12. 5. 2022

9:30–12:30

DOPOLEDNE

VIKTOR KUBÍK

Poznámky k zařazení Kodexu vyšehradského do vývoje dobové knižní malby

Předmětem příspěvku jsou tři tematické okruhy: Za prvé, shrnutí a upřesnění podílu jednotlivých tvůrců výzdoby Kodexu vyšehradského. Za druhé, problém soudržnosti a návaznosti ostatních děl, řazených do skupiny Kodexu vyšehradského. A za třetí, stěžejní problematika zařazení sledovaného díla a jeho okruhu do vývoje dobové evropské knižní malby.

KATEŘINA KUBÍNOVÁ

Iluminace Kodexu vyšehradského a liturgie

Kodex vyšehradský patří mezi českými rukopisy k těm, kterým byla věnována mimořádná pozornost, neboť je považován za památku související s korunovaci prvního českého krále Vratislava. Byl zkoumán jak z kodikologického i paleografického hlediska, stranou nezůstal ani rozbor textového obsahu. Výtvarná složka byla analyzována především z hlediska otázky stylového zařazení a lokalizace dílny, ale neunikla ani ikonografické interpretaci. Příspěvek by se pokusil zohlednit uspořádání výzdoby ve vztahu k příslušným perikopám a také by se chtěl zamyslet nad některými ikonografickými zvláštnostmi ve vztahu k liturgii.

LENKA PANUŠKOVÁ

Spes, amor atque fides iustos locat hic Boemienses: Jeruzalém a jeho obyvatelé v českém kontextu

Příspěvek se zabývá zobrazením Nebeského Jeruzaléma v českých iluminovaných rukopisech 12. století. Hlavní pozornost se zaměřuje na dva kodexy. Prvním z nich je rukopis Augustinova traktátu *De civitate dei*, který uvádí celostranná iluminace s obrazem Nebeského Jeruzaléma. V pevnostní architektuře vymezené dvěma vysokými věžemi trůní uprostřed Bůh s medailony beránka a holubice v rukou. Pod ním se nacházejí hierarchie svatých, mezi nimi pak čtveřice postav označených nápisem jako

„Boemienses“. Analogická architektonická struktura s výrazným rámcujícím dvojvěžím definuje obraz Nebeského města v rukopisu známém jako Codex gigas. Spolu s proslulou postavou ďábla na protější straně patří tyto iluminace mezi nejčastěji publikované obrazy z fondu českého románského umění. Referát představí oba výjevy v kontextu jak samotných rukopisu, tak v širších uměleckohistorických souvislostech. Proč se v Nebeském Jeruzalému objevují postavy Čechů? Jde opravdu o nejstarší vyobrazení čtveřice zemských patronů? Z jakého důvodu se apertura s Nebeským Jeruzalémem a ďáblem objevuje mimo biblické vyprávění? Nakolik signifikantní je umístění této apertury na závěr penitenciálu? Odpovědi na tyto a další otázky musí vycházet z hlubšího pochopení středověké knižní malby a jejich rozmanitých funkcí.

HANA J. HLAVÁČKOVÁ

Staroměstští králové. Nástěnné malby z domu č.p. 102 na Starém Městě

Z maleb, zachráněných K. Vlačihou v roce 1905 při bourání domu a umístěných v Muzeu hl. m. Prahy jsou dnes zachovány de facto jen podmalby, vrchní vrstva zmizela při transferu. Naštěstí jsou ale zachovány poměrně kvalitní nálezkové snímky, kde je modelace bílou kresbou slušně dochována. Z nich můžeme vyčíst informace o původní ikonografii. Nejvíce poškozena je malba, která se i ve fragmentárním stavu liší od obou ostatních a byla proto dosud považována za královnu. Spolu s oběma lépe dochovanými králi byly malby považovány za zlomek genealogické řady. Srovnáním s dobovou ikonografií a pokusem o rozluštění nápisu částečně dochovaného u druhého krále dospívám k názoru, že jde o vyobrazení fragmentu Klanění tří králů, kde chybí obraz Panny Marie s dítětem a případně další postavy. Ve druhé části příspěvku bude představen vývoj tohoto námětu ve středověku, z něž plyne, že malby mohou pocházet z doby starší, než do jaké byly dosud datovány.

13:30–17:30

ODPOLEDNE

JAN DIENSTBIER

Inkarnát v českých nástěnných malbách románského období

Ačkoli bylo problematice výstavby inkarnátu domácích nástěnných maleb románského období dosud věnováno jen málo pozornosti, zahraniční výzkumy ukazují, že jde o důležitou charakteristiku vypovídající nejen o míře zachování originálu a použité technice, ale i o malířích a jejich školení. V příspěvku se proto pokusím představit některé domácí příklady, kde se souvrství románských maleb dochovalo natolik dobře, že lze o těchto otázkách vůbec diskutovat. Východiskem budou především nástěnné malby v kostele sv. Petra a Pavla v Albrechticích u Písku, u nichž část starší literatury dokonce zpochybňovala jejich autenticitu. Nedávné restaurování maleb, které je umožnilo studovat z bezprostřední blízkosti a zároveň přineslo odhalení dosud neznámých částí výmalby v podvěží, však odhalilo nejen jejich původnost ale prokázalo i vysokou míru zachování detailů vypovídajících o postupu práce jejich autorů. Lze se pak ptát, co tato nová zjištění mohou říct o stylovém zařazení maleb a východisku malířů. Podobné otázky se ostatně nabízí i u dalších soudobých výtvarných památek.

MICHAELA OTTOVÁ

Monumentální sochařství 2. poloviny 13. století v Čechách. Slepé místo tradovaného kánonu dějin umění

V rámci tradičního kánonu dějin umění vznikla v monumentálním sochařství druhé poloviny 13. století v Čechách jakási césura, určité prázdné místo, jehož existence se vysvětluje výrazným zpochybňováním či stylovou retardací dochovaných sochařských realizací oproti dokladům gotické architektury, které se objevují v Čechách již v první třetině 13. století (Mašín, Homolka ad.). Myšlenkový koncept vychází z představy o izolaci Čech a jejich nezávislosti na ostatních zemích Evropy, čemuž příliš neodpovídá politická otevřenost a rozpínavost přemyslovských králů této doby. Dochovaná monumentální sochařská díla a počátky souvislé tradice se datují až

do lucemburského období. Oproti tomuto konceptu vymezil svoji představu Robert Suckale (2003), který zařadil některá dochovaná díla do přímé návaznosti na tzv. poklasickou gotiku ve Francii, zejména na tvorbu okruhu stylu Ludvíka IX. Svatého. Další bádání na tyto úvahy příliš nenavázalo. Na příkladu několika monumentálních soch (Madon z okolí Mladé Boleslavi, z Rouchovan či ze Strakonice) se pokusím ukázat, kde jsou hranice a limity obou konceptů.

ALEŠ MUDRA + MICHAELA OTTOVÁ

Takzvaný Svatojiřský tympanon „v pohybu“

Opukový reliéf korunované Madony s dvojicí samostatných segmentů s donátory je jedním z nejkvalitnějších a nejvýznamnějších dochovaných artefaktů umění přemyslovské éry. Tradičně bývá datován do první třetiny 13. století, a to s ohledem na určení klečících donátorských figur. Badatelská shoda nepanuje na jeho umístění v prostoru Svatojiřského kláštera na Pražském hradě, na jeho funkčním určení ani na jeho původní podobě. Odlišnosti ve zpracování střední desky a bočních segmentů vedly též k různému umělecko-historickému hodnocení. Diskuzní příspěvek formuluje otázky, které souvisí s původní podobou, funkcí a dobou vzniku díla, a pokusí se navrhnout dílčí odpovědi.

ALEŠ MUDRA

Figurální sochařství 12. století v Českých zemích a jeho italské souvislosti

Referát načrtne situaci v Českých zemích v době počátků uplatňování sochařských prvků na stavbách. Na nepočetném zachovaném fondu ukáže (ne)připravenost prostředí, typologickou a ikonografickou škálu a také spektrum funkcí, které byly architektonické skulptuře přisuzovány. Podoba zdejších památek 12. století se vztahuje převážně k Itálii, což se pokusím popsat a naznačit důvody.

JAN ROYT

Ikonografie a umělecká výzdoba tympanonu portálu kostela sv. Linharta v Cítově

Příspěvek bude věnován umělecké výzdobě a ikonografii tympanonu portálu kostela sv. Linharta v Cítově. Již dříve byly v literatuře konstatovány možné historické vazby kostela v Cítově s kolegiátní kapitulou na Mělníku, který byl věnným městem českých královen. Pokusím se tyto indicie dále rozvinout na základě unikátní ikonografie tympanonu v kontextu všech dochovaných výzdobných prvků.